

Ali b. Mahmûd el-Bistâmî [Molla Musannifek], *Hallü'r-rumûz ve keşfü'l-künûz*, thk. Seyyid Yusuf Ahmed, Beyrut: Kitâb nâşirûn, 2013/1434, 736 sf.

İslam dünyasının iki asırdan fazla bir süredir devam eden siyasî, ekonomik ve kültürel olarak çökmüş hâli arayışları beraberinde getirmiştir. Bir taraftan kökeni olmayan çeşitli İslâmî hareketler peş peşe ortaya çıkarken öte yandan *vaz'-ı cedîd* için *keşf-i kadîm* çabaları görülmektedir. Ancak geçmiş birikimin ortaya çıkarılması noktasında ister ideolojik gerekçelere hasredilsin istenirse başka nedenlere, Osmanlı birikimi gereken ilgiyi uzun süre görememiştir. Osmanlı'da özgün/önemli bir şeyler arama noktasından hareket eden bazı çalışmalar genellikle şerh ve hâşiyelerle karşılaşınca hükmünü baştan vererek yokluğa mahkûm etmese bile önemini idrâk etmekten uzak kalmıştır. Hâlbuki sadece bilek gücüne dayalı olarak altı yüz sene ayakta kalamayacak olan bir devletin ilmî birikimi sorgulanmamış, Osmanlı'da ne vardı? şeklinde sorularla arkeoloji yapmak yerine adresi belli aramalar yapılmıştır. Sonuç olarak Osmanlı'da önemli bir şey olsaydı bilirdik, denilerek en az ifadesiyle araya mesafeler konularak ihmal edilmiştir. Ancak son yıllarda gerek Arap Coğrafyadaki yayınlar gerekse Yazma Eserler Kurumu'nun takdire şayan yayınları Osmanlı birikiminin gün yüzüne çıkmasını sağlamaya başlamıştır. Her ne kadar bazı yayınlarda nitelik sorunu fark edilse de evvelemindeki bu faaliyetin bir müddet sonra nitelik sorununu çözmeye yönüne evrileceği düşünülebilir. İşte burada tanıtımı yapılacak olan kitap da Osmanlı'ya Horasan'dan göç ederek gelen ve oranın ilmî birikimini Anadolu'ya taşıyan Osmanlı'nın önemli âlim-sûfîlerinden Şeyh Ali Bistâmî/Molla Musannifek'in *Hallü'r-rumûz ve keşfü'l-künûz* adlı eserinin Seyyid Yusuf Ahmed tarafından yapılan tahkikli neşridir.

Müellif Şeyh Ali Bistâmî, 803/1400-1401 yılında Horasan'a bağlı Bistam'da doğmuş olup Fahreddin Râzî'nin neslindedir. Eğitim hayatı daha çok Timurluların ihyâ ettiği Herat'ta geçmiştir. Teftâzânî'nin öğrencilerin-

den ve diğer hocalardan eğitim görmüş ve küçük yaşta telif faaliyetine başlamıştır. Bundan dolayı da küçük musannif anlamına gelen “musannifek” lakabıyla şöhret bulmuştur. Bir taraftan Zeyniyye tarikatından da icazetli olan Musannifek 840’lı (1436) yıllarda Anadolu’ya taşınmıştır. 875/1463 yılında vefat ederek Eyyüp Sultan mezarlığına defnedilmiştir.¹ Anadolu’ya gelmeden önce birçok alet ve yüksek ilimlerde kitap yazan Musannifek, Anadolu’da da telif faaliyetine devam etmiştir. Anadolu’da ve ömrünün son on yılında telif ettiği kitaplardan birisi de *Hallü’r-rumûz ve keşfü’l-künûz* adlı eseridir.²

Hallü’r-rumûz müstakil bir metin olmayıp Maktül Şehâbeddîn Sühreverdi’nin (ö. 587/1191) *Kelimât-ı zevkiyye* veya *Risâletü’l-bürûc* adı verilen birkaç sayfalık muhtasar eserinin mufassal şerhidir. Sühreverdi’nin eseri muhtasar olması yanı sıra metaforik bir üsluba da sahiptir. Entelektüel ilgileriyle bilinen Fâtih Sultan Mehmed eseri mütalaası esnasında anlayamayınca ehil olarak gördüğü Molla Musannifek’ten bunu şerh etmesini istemiştir. Dolayısıyla eser Fatih Sultan Mehmed tarafından şerhi sipariş edilmiş bir eserdir. Şerhin metni işrakiliğin kurucusu Şehabettin Sühreverdi’ye, şerhi ise bir Horasan tarikatı olan Zeyniyye’den Molla Musannifek’e aittir. Eserin muhtasar olmasına karşılık mana bakımından mufassal olduğunun farkında olan şârih, işi kolaylaştırmak için metnin şerhinden önce *on matlaplık/bölümlük* bir mukaddime yazmıştır. Mukaddimesi şerhinden önemli olan eserler kategorisine dâhil edilebilecek eser, bu yönüyle de dikkat çekicidir. Bu on matlapta şârih tasavvufun temel meselelerini incelemiştir.

Mezkûr eser, Seyyid Yusuf Ahmed tarafından tahkik edilmiş ve geniş notlarla hazırlanmak suretiyle 2013 yılında yayınlanmıştır. Eserin tahkikine geçilmeden önce muhakkik, kısa bir *Mukaddimetü’l-muhakkık* (3-8) ve örnek sayfalar (9-10) başlıklarına yer vermiştir. *Mukaddimetü’l-muhakkık* kısmında; tasavvufun ortaya çıkış süreci ve çeşitli tanımlarına, şârih ve eseri hakkında kısa

1 Molla Musannifek *Tuhfe-i Mahmûdiyye* adlı eserinde “Der beyân-ı asl u neseb u târîh-i velâdet ve beyân-ı aded-i tasnifât u te’lifât-ı in fakîr ve beyân-ı her yek ez-înhâ” başlığında kendisini genişçe tanıtmıştır. Bkz. Molla Musannifek, *Tuhfetü’l-vüzerâ*, Ayasofya, nr. 2855, 113b-124a. Ayrıca bkz. Karaver, Ümit, “Şeyh Ali el-Bistâmî’nin (Musannifek) Biyografisi ve Tefsir Alanındaki Çalışmaları”, *Osmanlı’da İlm-i Tefsir*, ed.: M. Taha Boyalık, Harun Abacı, (İstanbul: İSAR Yayınları, 2019), 69-76.

2 866 yılında Edirne’de yazılmıştır. Bkz. Bistâmî, Şeyh Ali b. Mecdüddîn, *Hallü’r-rumûz ve keşfü’l-künûz*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 2611, 203b-204a.

bilgilere, şerhin aslı olan muhtasar metnin Ebû Hafs Şehabettin Sühreverdî'nin değil Ebu'l-Fütûh Şehabettin Sühreverdî'nin olduğuna ve Maktûl Sühreverdî'nin öldürülmesine yer verilir. Sonra da ithaf ve dua kısmı ile bölüm tamamlanır. Örnek sayfalarda muhakkik kaynağını belirtmediği yazma nüshanın ilk ve son sayfasının resmine yer vermiştir.

Sonra *mukaddimetü'l-musannif* (11-27) başlığı ile tahkikli kısım başlamıştır. Eserin on matlaplık giriş kısmı şu konuları içermektedir:

- *el-Matlabü'l-evvel*: İlm-i bâtının ispâtı, mutasavvıfların kısımları ve tasavvufun açıklanması başlığını taşır (s. 31-125).
- *el-Matlabü's-sânî*: Tasavvuf ilminde ıstılahlaşmış lafızların açıklanması şeklindedir (s. 126-271).
- *el-Matlabü's-sâlis*: Tasavvuf ilmi, meşâyih'in ve hal sahiplerinin kelamıyla uğraşmanın faydalarının açıklanması başlığını taşır (s. 272-279).
- *el-Matlabü'r-râbi'*: Şeriat, tarikat, hakikat ve üçü arasındaki fark başlığını taşır (s. 280-284).
- *el-Matlabü'l-hâmis*: Sahih inanç ve Kitap, sünnet ve icmâ'ya mutâbık olan sırât-ı müstakîm'in açıklanması hakkında başlığını taşır (s. 285-347).
- *el-Matlabü's-sâdis*: Zâhid, sâlik, vâsıl ve âşık kimdir başlığını taşır (s. 348-355).
- *el-Matlabü's-sâbi'*: Maksatlarını ifade ederken remiz ve işareti, sarîh ve ibareye tercih etmeleri başlığını taşır (s. 356-363).
- *el-Matlabü's-sâmin*: Velâyetin ispatı ve evliyanın kerametinin hak olduğu başlığını taşır (s. 364-391).
- *el-Matlabü't-tâsi'*: Mucize ve keramet farkına dair başlığını taşır (s. 392-437).
- *el-Matlabü'l-âşir*: Halvet ve uzletin açıklanması başlığını taşır (s. 438-454).

Sayfa 454'te şârihin mukaddimesi biter ve *metin* ve *şerhi* kısmı başlar. Burada muhakkik, mukaddimenin bitip eser ve şerhin başladığını gösteren bir ayırma gitmez. Sühreverdî'nin metnini koyu yazar ve yanına Arapça metnin remzi olarak (م), şerh kısmına remiz olarak ise (ش) harfini koyar. Eserin sayfa üst kısmında yer alıp hangi bölümün devam ettiğini gösteren ser-levhada ise *el-Matla-*

bü'l-‘âşir: fbeyâni'l-halve ve'l-‘uzle başlığı kitabın son sayfasına kadar devam eder. Bu ise muhtemelen yayına hazırlayanların gözünden kaçan bir husustur.

Eldeki matbu tahkikli metin biri *aslî* olmak üzere bazı *tâlî* sayılabilecek illetlerle malüldür. Öncelikle bu yayın bir tahkik olma iddiâsındadır. Ancak eldeki tahkikli baskı tek bir nüshadan hareketle oluşturulmuştur. Problem ise sadece Türkiye Kütüphanelerinde on civarında ve muteber nüshalara sahip olan bir eserde farklı nüshalara ulaşılmamış ve nüsha karşılaştırmasına başvurulmamıştır. Ayrıca muhakkik kullandığı nüsha hakkında hiçbir teknik bilgi de vermemiştir. Tahkike konu olan nüsha hangi koleksiyondan günümüze ulaşmıştır, istinsah tarihi, müstensihî, kaç varak olduğu vs. her hangi bir teknik bilgiye rastlanmaz. Tercih edilen nüshanın neden tercih edildiği hakkında bilgi verilmeyiz. Ancak eserin son sayfasındaki son dipnottan hareketle³ –yüksek bir ihtimalle– İstanbul Belediyesi Osman Ergin Yazmaları 513 numaradaki nüsha ile aynı müstensihîn kaleminden çıkan bir nüshanın kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴ Muhakkikin örnek sayfalarda verdiği nüsha ile bizim zikrettiğimiz nüsha hem içerik/metin hem de şekil olarak benzemektedir.

Eser bir tahkik değil de metin neşri olarak görülse bile ilmî anlamda itimada şayan bir yapı arz etmeyecektir. Bu da, önemine ve bir boşluğu doldurmasına karşın eseri, girişte bahsedilen nitelik sorunuyla malûl kılmaktadır. Hâlbuki teknik bir kavram olarak tahkikin tanımı: “Yazma bir metnin, mevcut tek nüshasına veya nüshalarına dayanılarak müellifin kaleminden çıkmış haline ulaşmaya çalışılması ve neşre hazır hale getirilmesi”dir.”⁵ Dolayısıyla tahkikin amacı bir metni müellifinin kaleminden çıkmış veya takrir edilmiş haline ulaştırmaya çalışmaktır.⁶ Tahkik faaliyetinde “ilk iş” çalışmaya konu olan eserin nüshalarının “cem ve tertibi” olduğu bilinmektedir.⁷ Hal böyle olunca *müellif hattı* dâhil on

3 هكذا وجدته في نسخة الأصل بخط الشارح وكتبته كما هو وأنا الفقير الحقير محمد بن الشيخ مصطفي الأسكداري المعروف بدونجي عن فقراء المرحوم الشيخ محمود أفندي قدس الله روحه في الخامس عشر من شهر ربيع الأول لسنة سبع وستين بعد الألف من هجرة من له العز والشرف – تم – .s ٧٣١.

Karşılaştırma için bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 513, 214^b.

4 Bkz. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 513.

5 Okan Kadir Yılmaz, *tahkikli neşir kılavuzu*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2018), 19.

6 Yılmaz, *tahkikli neşir kılavuzu*, s. 19.

7 Selâhaddîn el-Müneccid, *Kavâidü tahkiki'l-mabûtât*, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-cedîd, 1987), 12.

civarında nüshası olan bir eserin hangi nüshadan olduğu belli olmayan neşrini tahkik olarak saymak mümkün gözükmemektedir. Öte yandan eseri göreceli değerli kılan ise müstensihin kullandığı nüshanın kısmen kıymeti hâiz bir nüsha oluşudur. Yani her ne kadar muhakkik işaret etmiyorsa da tahkikte kullandığı nüsha, bizzat Musannifek'in yazmış olduğu nüshadan istinsah edilmiştir.

Eserdeki ilk tâli problem, kimi Arapça Farsça karışık eserlerde görülen Farsça kısma gereken önemin verilmemesi problemidir. Musannifek aynı zamanda *Mesnevî* şârihi olup bu eserinde de yoğun sayılabilecek *Mesnevî* ve *Dîvân-ı Ke-bîr*'den beyitlere yer vermiştir. Ama ne yazık ki muhakkik bunları çoğunlukla yanlış okumuş muhtemelen de teknik bir yardım almamıştır. Bir örnekle göstermek istiyoruz:

خلعتش وادو نهرارش نام دار	از عدم چون عقل زیبار و کشاد
این له بنودهج او محتاج کس	کمترین نامها خوش نفس
تیره باشد روز بیش نور او	گر بصورت وانما بد عقل رد
ظلمت شب بیش اوردشن بور ⁸	ور مثال احمفی پیدا شود

Aslı ise şöyledir:

خلعتش داد و هزارش نام داد	از عدم چون عقل زیبا رو گشاد
این که نبود هیچ او محتاج کس	کمترین زان نامهای خوش نفس
تیره باشد روز پیش نور او	گر به صورت و انما بد عقل رو
ظلمت شب پیش او روشن بود ⁹	ور مثال احمفی پیدا شود

Eserde görülen ikinci tâli problem, kitabın paragraf düzenine dikkat edilmeyip devam eden cümleler ayrı ayrı paragraf yapılarak insicamın bozulmasıdır. Bu aslında genel itinasızlık probleminin bir tezahürüdür. Üçüncü tâli problem, kimi yerde sehven yanlış yazılmış diyebilmenin ötesinde yazım yanlışlarının görülmesidir. Dördüncü tâli problem, yazma metinde yer alan hâşiyeler parantez içerisinde metne dâhil edilmiştir. Ama buna yönelik herhangi

8 Musannifek, *Hallü'r-rumûz ve keşfü'l-künûz*, 97-98.

9 *Mesnevî*, IV/2179-2182

bir bilgilendirme yapılmamıştır. Dolayısıyla okuyucu bunun muhakkikin tasarrufu mu yoksa müellifin hâşiyesi mi ayırt etmekte güçlük çekebilecektir. Son olarak ise eserin bitiminde ayet ve hadis fihristleri yer almadığı gibi özel kişi, mekan veya kavramlara dair bir indekse de yer verilmemiştir. Böyle zengin bir eserde görülen eksikliklerden birisi de budur.

Yazma metne ulaşma ve okumanın güçlüğü düşünülecek olursa öncelikle bu neşir önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Diğer taraftan eserin hacminin neredeyse yarısını dipnotlar oluşturur. Dipnotlarda şârih, belirtildiği üzere tahriçlere ilâveten, bazen şahıs, mesele veya kavramlara dâir hâşiyeye sayılabilecek geniş açıklamalar yapar. Bu kısımlarda son derece faydalı bilgiler de verir.

Sonuç olarak, eserin yeteri kadar nüshasına ulaşılmaması, kullanılan nüshanın belirtilmemesi ve tanıtılmaması ciddî bir eksikliklerdir. Ayrıca müellif hattı Süleymaniye Kütüphanesinde olan bu eserin sadece Türkiye Kütüphanelerinde ona yakın nüshası varken kaynağı zikredilmeyen bir nüshadan hareketle yapılan tahkik, eserin niteliğini ve güvenilirliğini zedelemiştir. Bu eksiklerine rağmen faydadan hâli bir çalışma değildir.